
UDK 811.163.42'35/'36(075)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 16. VIII. 2007.

Katica KREŠIĆ
Filozofski fakultet u Mostaru

ODREĐENJE OPĆEJEZIČNIH POJMOVA I JEZIKOSLOVNO NAZIVLJE U NOVOJ SLOVNICI TALIANSKOJ FRANJE MILIĆEVIĆA

Sažetak

U radu se uz kratak opis sadržajne strukture analiziraju općejezični pojmovi i predstavlja osnovno jezikoslovno nazivlje Nove slovnice talianske Franje Milićevića koja je objavljena 1874. godine Tiskom poslanstva katoličkog u Mostaru. Pravopisnom i gramatičkom normom Slovnica predstavlja nastavak gramatičarske tradicije bosanskih franjevaca, ali proučavanjem njezina sadržaja, deskriptivnih definicija, naziva i načina oblikovanja gramatičke građe uočavaju se značajke koje je odvajaju od starijih gramatika nastalih u BiH. Pojava Slovnice, kao i sličnih tekstova sedamdesetih godina 19. stoljeća, označila je početak ozbiljnijih jezikoslovnih zanimanja i aktivnosti u Hercegovini.

Ključne riječi: Slovnica, deskriptivne definicije, jezikoslovno nazivlje, utjecaji, tradicija, Hercegovina.

Uvod

U drugoj polovici 19. stoljeća Hercegovina doživljava važne društvene, političke i gospodarske promjene. Zahvaljujući ponajviše političkom i crkvenom osamostaljenju, hercegovački franjevci, iako zauzeti pastoralnim obvezama i vjerskom obnovom, počinju s kulturnim i književnim aktivnostima. Pri tomu se Mostar vrlo brzo izdvaja kao glavno kulturno

središte s raznovrsnim preporodnim aktivnostima, zahvaljujući maru i snažnoj volji hercegovačkih franjevaca. Otvaranje prve hrvatske tiskare u Hercegovini jedan je od važnijih njihovih pothvata, a njezin početak vezuje se za nastojanja biskupa Anđela Kraljevića, fra Petra Bakulu i fra Franju Milićevića. Bila je oživotvorenost ideje Grge Martića i Frane Jukića. Među prvim tiskanim knjigama pojavile su se početnice, kalendari, šematizmi, molitvenici. Od posebne su važnosti prva jezikoslovna djela tiskana u Hercegovini čije se autorstvo pripisuje uredniku i najsvestranijem djelatniku u tiskari – Franji Milićeviću: *Pravopis za niže učione u Hercegovini*, 1873., *Nova slovnica talijanska*, prvo izdanje 1874., drugo izdanje 1877., *Novi bukvar*, 1874., *Skladnja ili druga strana slovnice talijanske*, 1878. godine.

Iako bi se s obzirom na političku izoliranost Hercegovine moglo reći da sve onodobne hercegovačke aktivnosti počinju bez književne i jezične tradicije, upravo proces izdvajanja Hercegovine, veza s dalmatinskim franjevcima, izravna upućenost na talijansku kulturu preko studija kao i posredna veza bosanskih franjevaca s preporodnim žarištem u Hrvatskoj objašnjavaju tragove različitih utjecaja u književnim i jezikoslovnim djelima u Hercegovini od 70-ih godina 19. stoljeća.

U ovom je radu riječ o *Novoj slovnici talijanskoj* Franje Milićevića koja je objavljena u mostarskoj tiskari 1874. godine, a njezino se drugo izdanje pojavilo 1877. godine. Uzimajući u obzir sadržaj pisan hrvatskim jezikom, poseban je osvrt napravljen na određenje općih gramatičkih pojmova, definicije i opise vrsta riječi i njihovih kategorija kao i na jezikoslovno nazivlje u okvirima skromnoga bosanskohercegovačkog onodobnog jezikoslovnog konteksta.

1. Gramatike bosanskih franjevaca

Gramatike bosanskih franjevaca su gramatike stranih jezika pisane hrvatskim jezikom počevši od Babićeve¹ i Šitovićeve² s početka 18. sto-

1 Tomo BABIĆ, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accomodata*, Venecija, prvo izdanje 1712., drugo izdanje 1745.

2 Lovre ŠITOVIĆ, *Grammatica latino-illyrica*, Venecija, prvo izdanje 1713., drugo izdanje 1742., treće izdanje 1781.

ljeća. Ove su alvaresovske preradbe prethodile grigelyevskim preradbama bosanskih franjevaca, ito dvjema gramatikama Stjepana Marijanovića (1822. i 1823.), gramatici Filipa Kunića (1857.) te Anđela Kraljevića (1863.),³ hercegovačkoga franjevca. Bosanski su franjevci napisali hrvatskim jezikom preradbe Grigelyeve gramatike za praktičnu primjenu. Imale su u prvom redu udžbenički karakter. Jedini autor iz Hercegovine bio je fra Anđeo Kraljević. O raširenoj uporabi ove gramatike svjedoči podatak iz *Biobibliografije franjevaca Bosne Srebre* Ante Slavka Kovačića koji govori o gramatikama što su se rabile na području BiH do pojave gramatike fra Anđela Kraljevića 1863. godine.⁴

Kraljevićev suvremenik i suradnik, posebice u tiskarskim poslovima, u Mostaru bio je fra (don) Franjo Milićević. U njegovim se životopisima mogu naći podatci o “običnome fratra” koji je “učinio velike stvari na kulturnom polju i tako postao najznačajnija osoba druge polovice 19. st. u BiH” (ALILOVIĆ, 1980., 26).

Uz uredničke, tiskarske, literarno-publicističke i, svakako, pastoralne poslove, pozornosti su vrijedni i njegovi udžbenički i filološko-priručnički prinosi hrvatskom jezikoslovlju: *Početnica*, dva izdanja *Slovnice*, *Skladnja* i *Pravopis*.⁵

U razdoblju nakon političkoga i crkvenoga osamostaljivanja, kulturnoga i gospodarskoga napretka u duhu preporodnih refleksija iz Hrvatske, ponajprije u cilju buđenja nacionalne svijesti, pojava spomenutih udžbeničko-priručničkih tekstova i njihovo tiskanje u Hercegovini predstavljaju pionirske korake u jezikoslovlju na spomenutom prostoru. Istodobno su navedena djela prema normativnim i metodološko-udžbeničkim značajkama nastavak koncepcija bosanskih franjevaca u istovrsnim aktivnostima iz prethodnih desetljeća.

Milićevićevi naponi pokazuju snažnu želju za prosvjetiteljskim procvatom Hercegovine i znanstvenim i stručnim proučavanjem jezika

3 Stjepan MARIJANOVIĆ, *Instituiones grammaticae latinae illyrico proposita ac ad usum iuventuti provinciae Bosnae argentinae compilatae...*, Split, 1822.; S. MARIJANOVIĆ, *Syntaxis linguae iuventuti Provincia Bosnae Argentinae accomodata*, Venecija, 1823.; Filip KUNIĆ, *Slovnica jezika latinskoga ilirski istumačena za potrebe mladeži bosanske*, Beč, 1857.; Anđeo KRALJEVIĆ, *Grammatica latino-illyrica*, Rim, 1863.

4 Vidi KOVAČIĆ, 1991., 204.

5 Puni su nazivi navedeni u uvodnom dijelu rada.

usprkos skromnom jezikoslovnom predznanju. No, to ne umanjuje važnost ni vrijednost njegovih autorskih tekstova.

Dijeleći sudbinu većine hercegovačkih franjevaca s obzirom na sve strane aktivnosti na koje su tjerale (ne)prilike, Franjo Milićević je “nastavljao sudbine franjevačkih književnika iz prethodnih stoljeća i predstavljao je bitnu strukturnu vezu između starije hrvatske književne tradicije i onoga hrvatskog stvaranja koje će se razvijati u novim okolnostima austrougarske vladavine” (RIZVIĆ, 1985., 118).

2. Nova slovnica talianska

Nova slovnica talianska prva je gramatika pisana hrvatskim jezikom tiskana u Hercegovini, a njezin puni naziv glasi *Nova slovnica talianska ili početnica slovnice talianske*. Dio su naslova i odrednice koje slijede – *zauzeta s iskustvom naukoslovnim uređena štiti, pisati, i govoriti jezikom talianskim u malo vriemena, mladeži ercegovačkoj posvećena*. Riječ je o talijanskoj početnici koja je namijenjena učenicima Hercegovačke franjevačke kustodije. Drugo izdanje *izpravljeno i uzmnožano* pojavilo se 1877. godine Tiskom franjevačkim u Mostaru. Zanimljivo je napomenuti da je naslov ove slovnice napisan hrvatskim jezikom dok su prethodne gramatike bosanskih franjevaca (izuzimajući Kunićevu) bile naslovljene latinskim jezikom, tj. jezikom čija se pravila predstavljaju u gramatikama. Također se rabi naziv *slovnica*, što je u duhu zagrebačke filološke škole.⁶

Objašnjenja i definicije u *Slovnici* napisane su hrvatskim jezikom, primjeri talijanskim, a stručni nazivi dvojezično.

Sadržaj obaseže IV+114 stranica, a počinje predgovorom u kojemu se naglašava važnost učenja *inostranskih jezika*⁷ te njezina praktična strana jer “u drugim slovniciam teoretičarim treba voditelj” (3). Ova je gramati-

6 “Jezikoslovci koji slijede zagrebačku školu dosljedno u naslovima svojih djela imaju naziv slovnica...” (HAM, 2006., 66).

7 “Kod naših deda, pradjedah i tako nazad, bi u velikoj procieni učiti inostranske jezike; a kod sadašnji još je u većoj, jerbo ovi još bolje uvidiše, da je od velike važnosti, dočim uviereni ostaše, da nauk jezika, jest temelj svakog ugodnog znanjstva; i zato mnogi ljudi podadoše se, da što izvrstniji način izvedu ovog nauka; uvidjajući da bez znanjstva jezika, prosvieta i poznanjstvo nauka, jest medju ubožnim miestim” (MILIĆEVIĆ, 1874., 3).

ka drukčija od onih koje su joj prethodile u BiH i po tomu što nije pisana u obliku pitanja i odgovora, iako je isti autor prije *Slovnice* u Mostaru objavio *Pravopis za niže učione* dajući pravopisna pravila kroz odgovore na postavljena pitanja. Također, nema uobičajen početak u kojemu se izravno ili na osnovi postavljenoga pitanja određuje pojam gramatike.

U *Slovnici* sadržaj nije razdijeljen po tematskim cjelinama nego je, vjerojatno zbog praktične namjene, predstavljen kroz trideset i tri zadatke. Iako nije sustavno razdijeljena, mogu se oblikovati sljedeće cjeline prema sadržaju trideset i triju zadataka: glasovi i njihov izgovor, vrste riječi i njihove kategorije i pravopis. Sintaksa je samo djelomice unesena u drugo izdanje, a 1977. godine pojavila se u zasebnoj knjizi *Skladnja ili druga strana slovnice talianske*.

Primjeri u zadatcima rečenice su iz razgovornoga jezika, što u tipičnim početnicama ima važnu ulogu, ali s obzirom na prostor koji dobivaju primjeri u *Slovnici*, književnoumjetnički tekstualni predlošci zanemarivi su.

Kao i starije hrvatske gramatike, ni *Slovnica* nema rječnika, pravopis je dio sadržaja, a glagoli zauzimaju najviše prostora.⁸ Početni se sadržaj odnosi na glasove i izgovorne vrijednosti pojedinih fonema (1-8) i ima najmanje komparativnih sadržaja s hrvatskim jezikom. Središnji i najopsežniji dio *Slovnice* zauzima morfologija (8-111 str. od ukupno 114 str.). Ovaj je dio naslovljen "O riečma" i odnosi se na određenje vrsta riječi i njihovih kategorija. Pojam se *rieči* u *Slovnici* uporabljuje dvoznačno: sa značenjem pojedine vrste (kao i u suvremenom jeziku) i sa značenjem glagola. Navodi se devet vrsta riječi: *ime* (imenica), *spolnik* (član), *pridavnik* (pridjev), *zaimenik* (zamjenica), *rieč* (glagol), *predlog* (prijedlog), *prislov* (prilog), *umetak* (uzvik) i veznik.

Definicije su najčešće opisnoga karaktera, što je vjerojatno početnicama bila olakotna okolnost u učenju stranoga jezika.

Značenje imenica objašnjava se preko njihovih vrsta, a najprije se predstavljaju imenice s obzirom na čovjekov dodir s onim što znače pa se dijele na *istinite*, tj. stvarne ili konkretne i *imena zamišljenosti*, tj. apstraktne ili nestvarne. Glavna su vrsta imenica stvarne imenice koje

8 Vidi HAM, 2006., 66.

izrazuju osobe, živine, stvari i sami osebi obstoje (8). Govoreći o gramatičkim obilježjima imenica, autor polazi od *plemena* (roda) imenica, ito najprije s obzirom na spol, ali govori o životinjama, a ne spominje osobe: “Živine ol su muške il su ženske: Odtud imena biše razlučena na muška i ženska plemena” (10). Pojam *spola* često se pogrješno upotrebljuje; miješa se semantičko značenje spola i gramatička kategorija roda.⁹

Nadalje, imena bića, životinja i stvari dijele se na *posebna*, *obća* i *zadružna*. Pojedinačne definicije vrsta imenica značenjski ne odstupaju od definicija istih vrsta u suvremenom standardnom jeziku.¹⁰

Govoreći o plemenu (rodu) imenica, spominje pojam *plemena obćeg* za ime koje je *prikladno plemenu muškom i ženskom* (10), pri čemu ne navodi primjer.

Pridjevi i imenice ne definiraju se na početku, nego se odmah govori o njihovoj podjeli.

Predavnici se dijele na *pridavnikne sposobnosti* i *pridavnikne pokazne* (20). Nakon podjele izvedena je definicija: “pridavnici su određeni za preinačivati ime” (21). Od gramatičkih kategorija pridjeva predstavlja se *stepen* (stupanj), ito *stalni* (pozitiv), *sravnaci ili sravnatelj* (komparativ) i *superlativ*. Naslov poglavlja “O stepenu pridavnika sposobnoga” (24) ograničuje stupnjevanje na kvalitativne pridjeve.

Nakon jednostavne definicije zamjenica (“Zaimenak jest jedna rieč koja se postavlja mjesto imena”, 26) detaljno se predstavljaju osobne zamjenice po paradigmama, tj. *zaimenak sobstveni* u *jednobroju* i *višobroju*. Osobne se zamjenice za 1., 2. i 3. lice u jednini značenjski određuju kao u suvremenom standardnom jeziku, tj. zamjenica za 1. lice *u svim sborim*, *osoba koja sbori* (upućuje na osobu koja govori), 2. lice *osoba koja sluša* (kojoj se govori), a 3. lice *sobstvo* upućuje na osobu *okojojse sbori* (26). Kao posebno pravilo izdvaja se pisanje osobne zamjenice za 2. lice mn. kao riječi iz počasti. U neslužbenoj komunikaciji, u svakodnevnom obraćanju upotrebljuje se zamjenica *ti*, što je i uobičajeno, ali autor takvu uporabu opisuje ovako: “S riečju ti, upotrebljuje se i u dubokom

9 “Imena carstavah, kraljevinah, državah, riekah, dovršujući na a, jesu ženskog, a kad na drugo glasovito, tad su muškog spola...” (MILIĆEVIĆ, 1074., 11).

10 Npr. definicija zbirnih ili kolektivnih imenica: “Zadružna su imena, ako označuju više osobah, živinah oli stvarih, u jedno sdruženih: puk, skupština, krdo” (MILIĆEVIĆ, 1874., 9).

općinstvu, ali kada jedna odlična osoba zbori s jednim prostakom” (31). *Duboko općinstvo* podrazumijeva razgovor bliskih osoba. Postoji gradacijski odnos mogućih situacija u komunikaciji: “općenje s prostakom, srednje općinstvo i govorenje k jednoj odličnoj osobi” (31). U prvom se slučaju rabi zamjenica *ti*, a u preostalim dvama slučajevima zamjenica *Vi*. Od ostalih se vrsta obrađuju pokazne zamjenice, tj. *zaimenci dokaziteljni*, a u odjeljku “Drugi zaimenci” navode se i objašnjenja i pojedinačni primjeri za složene neodređene zamjenice. Uloga je zamjenica dakle samo zamjenjivanje, a ne i upućivanje, što će u drugom izdanju *Slovnice* biti dopunjeno.¹¹

Kao što je uvodnom dijelu ovoga rada naglašeno, glagolima je u *Slovnici* ostavljeno najviše prostora.

Rieči (glagoli) “su besjede koje izrazuju bitnost prostu oli preinačenu bitja označenog imenom”, pri čemu se “bitnost prosta” izražava glagolom biti, a preinačenu izražavaju oni “glagoli koji s jednom istom riječi označuju rieč i svojstvo” (36). Glagol *biti* označuje postojanje predmeta i zove se *prosti glagol*, a ostali glagoli označuju i svojstvo i zato su i *sastavljeni* jer se njima imenuje nešto više od postojanja predmeta. *Svojstveni ili samostalni* su predikativni glagoli koji sami tvore predikat rečenice.

Odmah se glagoli razvrstavaju prema prijelaznosti glagolske radnje, a zatim se predstavljaju gramatičke kategorije glagola s obzirom na oblikotvorne morfeme, odnosno “vlastite dovršnice polak osobe, polak broja, polak vriemena” i “polak načina”.

Uz primjere promjene po licima kroz vremena prema konjugacijama talijanskoga jezika pomoćnih i nepravilnih glagola spominju se korijenski i sufiksadni morfemi, ali ne suvremenim jezikoslovnim nazivima, nego se govori o *korjenu* i *dokončanici*. Iz definicije “korien izrazuje prostu bitnost, oli preinačenost a dovršnica izrazuje razni odnošaj sobstva, broja, načina i vriemena” (50) jasno se raspoznaje da autor upućuje na korijenski morfem koji sadrži leksičko značenje (jer je tako određeno značenje glagola u gramatici) i gramatički, funkcionalni morfem. U ovom dijelu napominje da *dovršnica* uvijek ne pokazuje ista gramatička

¹¹ “Zaimenak jest jedna rieč koja pokazuje osobu, živinu, ili koju drugu stvar, pak još stoji mjesto imena” (MILIĆEVIĆ, 1877., 28).

obilježja glagola “jer imade vriemena riečljivi koji su sastavljeni, i sadrže se iz pričestnicah prošasti, i druge rieči, koja se nazivlje pomoćljiva. A ove su imati i biti” (50). Dakle, riječ je o složenim glagolskim oblicima u kojima se mijenja oblik pomoćnoga glagola, a glavni glagol u svim licima jednine odnosno množine ostaje isti. Glagolski oblici, njihova značenja i tvorba nisu obrađeni pojedinačno nego se prikazuje promjena po licima i broju kroz vremena.

Također se često govori o slaganju subjekta i predikata jer glagol “mora biti istog broja i istog sobstvenog imena” kao subjekt, a slaganje subjekta i predikata naziva se “sudaranje rieči s podmetom”.

Iako je sažeto i jednostavno predstavljanje prijedloga, ni po definiciji (“izrazuje razmierje postojeće iz medju imena i druge stvari”, 93), podjeli kao ni po navedenim primjerima ne odstupa od istovrsnih sadržaja u gramatikama suvremenoga hrvatskog jezičnog standarda. Određuju se kao odnosne riječi, a dijele se na *proste* i *sastavljene*. Posebice detaljno razgraničuje prijedloge prema značenju unutar vrste, npr. mjesni – “izrazuju bitovanje u miestu, medju, unutra, gori, doli, kod, blizu, sdvora, daleko, napred, na sred, poslije, kod, blizu, na pram, okolo, ondale, ovdale, na ledjačko...” (93, 94).

Nespretnost u opisnim definicijama dolazi do izražaja primjerice kada se određuju prilozii (*prislovi*). Definiraju se s nekoliko rečenica s ponavljanjem: “Prislov jest rieč koja izrazuje jedno razmierje odlučno dopunjenja u njem zauzetog. Prislovi preinačuju svojstvo zauzeto u zauzetnosti, oli drugu pripisnost koja se nalazi u našem govoru. I jesu obilne izreke jednog pridavnika, u njegovom dopunjenju” (99).

Ni u definiciji ni u daljnjem tekstu ne spominju se prilozii kao bliža odredba glagola niti koje druge vrste riječi osim pridjeva.

Veznik je određen kao riječ koja sklapa *predloge* (rečenice) i “izrazuje odnošaj” (105), što znači da autor zanemaruje ili ne prepoznaje ulogu veznika u povezivanju dijelova rečenice. Međutim, predstavljajući pojedine vrste veznika, objašnjava ih kao veze među riječima (veznik i jest nazvan vežući jerbo izrazuje prost vez medju dvama predlogim, *oli medju dvama dielim istog predloga sastavljenog*, 105), iako im tu ulogu ne spominje u osnovnoj definiciji.

Uzvici – *umetci* ili *medjumetci* posljednja su vrsta riječi koja se određuje i primjerima predstavlja. Dije se na *vlastite* i *nevlastite*. *Vlastiti* su uzvici, oni kojima se iskazuje zvuk kojim se izražavaju različita osjećanja; *nevlastiti* se izriču različitim vrstama riječi koje služe za zapovijedanje, poticanje i sl. Glavni su oni kojima se upućuje na česta duševna stanja: “veselje, radost, razžaljenje, srdžba, strah, želja, začudjenje, preziranje, odobrenje, vikanje, ponutkovanje” (107).

Slovnica sadrži i kratko poglavlje o pravopisu. Predstavljeno je sedam rečeničnih znakova i pravila njihove uporabe: *crknja* (zarez), *piknja i crknja* (točka sa zarezom), *dvi piknje* (dvotočje), *stavna piknja* (točka), *piknja upitna* (upitnik), *piknja klikovna* (uskličnik), *zaporka* (zagrada). Za razliku od ostalih sadržaja koje prati obilje primjera, dio o pravopisu nema niti jednoga primjera uporabe rečeničnoga znaka.

Kao većina starijih gramatika, *Slovnica* završava kratkim pismima, *Primjer Listnicah*. Riječ je o osam kratkih pisama na talijanskom jeziku.

3. Jezikoslovno nazivlje

Jezikoslovno se nazivlje u *Novoj slovnici talianskoj* bitno ne razlikuje od onoga koje susrećemo u gramatikama što su joj prethodile u BiH, ali i onim koje su nastajale u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća.

Ako se usporede nazivi osnovnih gramatičkih pojmova Milićevićeve *Slovnice* s nazivima u Kraljevićevoj i Marijanovićevoj gramatici, pa čak i s onim u starijim – Babićevoj i Šitovićevoj, uočava se znatan broj istih naziva, tj. Milićevićovo preuzimanje nazivlja iz spomenutih gramatika, a najvjerojatnije iz njemu najbliže, Kraljevićeve.¹²

Bez obzira što je ova gramatika talijanska, definicije i kategorijalna određenja odnose se općenito na pojam koji se određuje. Popunjavanje praznina u nazivlju i u ovoj se gramatici rješavalo uvođenjem višečlanih, obično dvočlanih naziva, opisno, zbog čega se današnji nazivi bitno razlikuju. Jasnijem predstavljanju *Nove slovnice* pridonosi popis jezikoslovnih naziva koje je autor uzimao u obzir:

¹² Usporedbu jezikoslovnoga nazivlja u Marijanovićevoj, Šitovićevoj i Relkovićevoj gramatici vidi PRANJKOVIĆ, 2000., 131-135, 136-138.

- *buduće došasto* – futur I.
- *buduće prošasto* – futur II.
- *crknja* – zarez
- *dostavak* – nastavak
- *dopunitba* – dopuna
- *došasto* – futur
- *dovršenje* – nastavak
- *dvi piknje* – dvotočje
- *dvoglasak* – dvoglas
- *dvoslovčani* – dvoslov
- *glasnik* – glas
- *glasovito* – samoglasnik
- *ime* – imenica
- *ime zadružno* – zbirna imenica
- *izbitno ime* – ime osobe, bića
- *izlazeći glas* – završni glas
- *jednbrojni* – jednina
- *jednoslovnik* – jednosložna riječ
- *konačno dovršenje* – nastavak
- *kondicionalni* – kondicional
- *medjumetak* – uzvik
- *mimošlo* – pretprošlo vrijeme, pluskvamperfekt
- *nadglasak* – naglasak
- *nadglasno* – naglašeni glas
- *nazov* – naziv
- *neodlučni* – neodređeni
- *nesobstvena rieč* – bezlični glagol
- *piknja upitna* – upitnik
- *pleme* – rod

- *pomoćljiva rieč* – pomoćni glagol
- *poseno ime* – vlastita imenica
- *pravoriek* – pravogovor, ortoepija
- *predavnik* – pridjev
- *predlaziti* – predlagati
- *predlog* – prijedlog
- *pričestnici* – glagolski pridjevi
- *priemet su glasja* – premetanje, metateza
- *pridavnik* – pridjev
- *pridavnik izustni* – glagolski pridjev
- *pridavnik dokaznosti* – pokazni pridjev
- *pridavnik sposobni* – opisni pridjev
- *pridavnik sposobnosti* – opisni pridjev
- *pridavnik pokazni* – pokazni pridjev
- *pridavnik posjedovanja* – posvojni pridjev
- *prispisnost* – svojstvo, obilježje
- *prislov* – prilog
- *prislov kolikoće* – količinski prilog
- *prislov redni* – redni prilog
- *prislov zanikljivi* – niječni prilog
- *prošasto* – prošlo vrijeme
- *razlaganje* – raščlamba, analiza
- *razmiena* – promjena
- *rieč* – glagol
- *rieč pomoćljiva* – pomoćni glagol
- *rieč trećeg sobstva* – bezlični glagol
- *sadanje* – prezent
- *samostavni* – imenica
- *sastavljene rieči* – složeni glagoli

- *sastvorenje* – tvorba
- *sastvoreni* – složeni
- *sklonjenje* – sklonidba
- *sobstvo* – lice
- *spolnica* – član
- *spolnik* – član
- *spolnik odlučni* – određeni član
- *spolnik neodlučni* – neodređeni član
- *sprežanje* – sprezanje
- *sravnaći* – komparativ
- *sravnatelj* – komparativ
- *stalni* – pozitiv
- *sudaranje* – sročnost, kongruencija
- *suprotivni veznik* – suprotni veznik
- *trpeći* – trpni (pasivni) glagol
- *tvorni* – radni (aktivni) glagol
- *ukazateljni* – indikativ
- *ukaziteljni* – indikativ
- *umetak* – uzvik
- *upadak* – padež
- *uvjetni* – pogodbeni način
- *vešebrojni* – množina
- *vezni* – konjunktiv
- *vežući veznik* – sastavni veznik
- *višeslovnik* – višesložna riječ
- *višobrojni* – množina
- *vlastitost* – svojstvo, kategorija
- *vrieme nesvršeno* – imperfekt
- *zadružno ime* – zbirna, kolektivna imenica

- *združeno ime* – zbirna, kolektivna imenica
- *zaimenak* – zamjenica
- *zaimenak sdružujući* – složena zamjenica
- *zaimen* – zamjenica
- *zaimenik* – zamjenica
- *zaimenci dokaziteljni* – pokazne zamjenice
- *zaključak* – završni glas
- *zanikljivi* – niječni
- *zaporka* – zagrada
- *zapovjedateljni* – zapovjedni način
- *značajnost* – značenje.

Od navedenih se naziva u Kraljevićevoj gramatici pojavljuju: *ime, došasto, jednobroj, pleme, pridavnik, rieč, stepen, vlastitost*. U još starijoj Marijanovićevoj gramatici pojavljuju se također sljedeći nazivi: *došasto, ime, međumetak, pleme, rič*.

Neki nazivi imaju drukčije tvorbene sastavnice u odnosu na nazive iz prethodnih gramatika: *ukaziteljni* – indikativ (Kraljević i Marijanović – *ukazujući*), *vezni* – konjunktiv (Kraljević – *vežući*, Marijanović – *sastavljajući*), *zaimen* – zamjenica (Kraljević – *zaimenak*).

Iako se ugledao na starije sastavljače gramatika na bosanskohercegovačkim prostorima, Milićević je unio i neka drukčija rješenja: *pripisnost* – osobina, svojstvo (Kraljević i Marijanović – *vlastitost*), *sobstvo* – lice (Kraljević i Marijanović – *kip*), *tvorni* – aktiv (Kraljević i Marijanović – *činljivi*), *višobroj* – množina (Kraljević – *većostruki* i *većebroj*, Marijanović – *većostruki*).

Zaključak

U ovom su se radu, uz kraći opis sadržajnoga ustroja, analizirale definicije općejezičnih pojmova u *Novoj slovnici talianskoj* Franje Milićevića. Kako najopsežniji dio *Slovnice* pripada morfologiji, najbrojnije se

definicije odnose na vrste riječi i njihove kategorije. U radu je dan popis jezikoslovnoga nazivlja koje je autor rabio u *Slovnici* po čemu se vidi da je nastavio tradiciju bosanskih franjevačkih gramatičara koji su uglavnom preuzimali jedni od drugih temeljno gramatičko nazivlje. Iako je riječ o talijanskoj gramatici, ne samo što su opisana brojna pravila nego su općejezični pojmovi, opisani na početku nove cjeline, definirani na hrvatskom jeziku. Stoga nam takav sadržaj implicitno i eksplicitno daje osnovna pravila hrvatskoga jezičnog ustroja, a uređen i pripremljen za udžbeničku svrhu, učenicima je omogućavao utvrđivanje znanja o hrvatskoj gramatici.

Kao što je bilo uobičajeno za onodobne gramatike, definicije su deskriptivne, a neke, iako malobrojne, ne razlikuju se od onih koje nalazimo u gramatikama hrvatskoga suvremenog jezika. Prema pravopisnoj i gramatičkoj normi koja se opisuje i očitava u sadržaju *Slovnice*, može se uočiti da je riječ o nastavku franjevačke literarnojezične tradicije u BiH koja se posebice učvrstila od sredine 19. stoljeća raznovrsnim literarnim i jezičnim aktivnostima bosanskih i hercegovačkih franjevaca.

Iako je u cijelosti kratak tekst *Slovnice* pisan hrvatskim jezikom, ne mogu se zanemariti nedostaci i nespretnosti u definiranju, objašnjenju, među primjerima i u nazivlju, primjerice određenje priloga samo uz pridjeve a ne uz glagole i druge vrste, veznici povezuju rečenice a ne i dijelove rečenica, pravopisna pravila su bez primjera, izbor višečlanih naziva kao što su *rieči trećeg sobstva* – bezlični glagoli, dvoznačan naziv *rieči* i sl.

Nastala u Mostaru 70-ih godina 19. stoljeća, *Slovnica* nije samo potvrda velikoga mara njezina autora koji je, predan tiskarstvu, publicistici i politici, smjelo ušao u jezikoslovlje; označila je početak snažnijih jezikoslovnih zanimanja u Hercegovini, što potvrđuju druga istovrsna djela objavljena u tiskari do kraja stoljeća.

Budući da je njezin nastanak obilježen posebnim društvenim i kulturološkim kontekstom, i osim nastavljanja franjevačke gramatičarske tradicije, *Nova slovnica talianska* važan je prinos filološkopriručničkoj tradiciji kao i razvoju školstva u Hercegovini.

Literatura

- ALILOVIĆ, Ivan (1980.), *Tragom hrvatske kulturne baštine u Hercegovini*, Zagreb.
- BABIĆ, Marko (1996.), "Političke i kulturne prilike u Bosni i Hercegovini u doba fra Grge Martića", *Fra Grgo Martić i njegovo doba*, zbornik, Zagreb, pp. 21-32.
- BOGIĆEVIĆ, Vojislav (1975.), *Pismenost u Bosni i Hercegovini. Od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918*, Sarajevo.
- BROZOVIĆ, Dalibor (1972.), "Uloga bosanskohercegovačkih franjevacu u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture od Divkovića do fra Grge Martića", *Jezik*, XX, Zagreb, pp. 37-51.
- BROZOVIĆ, Dalibor (2003.), "Genetskolingvistički i sociolingvistički kriteriji u sistematizaciji južnoslavenskih idioma, s posebnim obzirom na Bosnu i Hercegovinu", *Jezik*, 1,1-40, Zagreb, pp. 1-6.
- BUBALO, Jakov (1982.), "Zasluge franjevaca za hrvatski književni jezik u 19. st.", *Kačić*, Split, pp. 341-352.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija (1986.), "O tipu književnog izraza u franjevačkim ljetopisima (na primjeru Ljetopisa sutješkog samostana fra Bone Benića)", *Književni jezik*, 15/2, Sarajevo, pp. 127-140.
- HAM, Sanda (1998.), *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek.
- HAM, Sanda (2006.), *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb.
- JELENIĆ, Julijan (1915.), *Kultura i bosanski franjevci*, II. svezak, Sarajevo.
- JONKE, Ljudevit (1971.), *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Zagreb.
- KNEZOVIĆ, Pavao (2002.), "Njegovanje hrvatskog u gramatikama latinskog jezika (17. i 18. st.)", *Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, zbornik, Mostar, pp. 53-69.

- KOVAČIĆ, Anto Slavko (1991.), *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo.
- KRALJEVIĆ, Andeo (1863.), *Grammatica latino-illyrica*, Rim.
- KUNA, Herta (1971.), “Jezik bosanske franjevačke književnosti XVII i XVIII vijeka u svjetlosti književno- jezičkog manira”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIV/1, Novi Sad.
- KUNA, Herta (1972.), “O jeziku bosanske franjevačke književnosti”, *Pregled*, LXII, Sarajevo, pp. 539-547.
- KUNA, Herta (1976.), “Jezik Bosanskog prijatelja, Sarajevo, 1883. Književna koine u relaciji prema predstandardnim idiomima i standardnom jeziku”, *Književni jezik*, god. V, 1-2, Sarajevo, pp. 9-20.
- MILIĆEVIĆ, Franjo (1874. et 1877.), *Nova slovnica talianska ili početnica slovnice talianske zauzeta s iskustvom naukoslovnim*, Mostar.
- MUSA, Šimun (1992.), *Franjo Milićević i hrvatski kulturni preporod u Hercegovini*, Mostar.
- NIKIĆ, Andrija (2002.), *Kratka povijest Bosne i Hercegovine*, Mostar.
- PANDŽIĆ, S. Bazilije (2003.), *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, Mostar – Zagreb.
- PANDŽIĆ, Vlado (1995.), “Hrvatski jezikoslovac i prosvjetitelj Stjepan Marijanović”, *Bosna franciscana*, III/3, Samobor, 1995., str. 115-130.
- PANDŽIĆ, Vlado (1993.), “Pismo i grafija hrvatskih školskih knjiga u Bosni i Hercegovini u prvoj polovici 19. st.”, *Radovi Zavoda za Slavensku filologiju*, 28-29, Zagreb, pp. 29-56.
- PRANJKOVIĆ, Ivo (2000.), *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Zagreb.
- PRANJKOVIĆ, Ivo (2006.), *Hrvatski vjekopisi*, Zagreb.

-
- RIZVIĆ, Muhzin (1985.), *Pregled književnosti naroda BiH*, Sarajevo.
 - RIZVIĆ, Muhzin (1988.), “Hercegovina i Bosna u matici Vukova jezika”, *Život*, 37, Sarajevo, pp. 545-549.
 - SAMARDŽIJA, Marko (2002.), *Nekoć i nedavno*, Rijeka.
 - SAMARDŽIJA, Marko (2006.), *Hrvatski kao povijesni*, Zagreb.
 - ŠARIĆ, Ljiljana – BRLOBAŠ, Željka (2002.), “Gramatika fra Anđela Kraljevića”, *Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, (zbornik), Mostar, pp. 81-97.
 - VINCE, Zlatko (1978.), *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.